

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑΙ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Χ. ΖΩΗΣ

Τὴν 17^{ην} Δεκεμβρίου 1956, ἑορτὴν τοῦ πολιοῦχου τῆς Ζακύνθου Ἁγίου Διονυσίου, συμπληρώσας τὴν πορείαν μιᾶς μακρᾶς καὶ γονίμου εἰς πνευματικὴν δραστηριότητα ζωῆς, ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον, ἐν Παλαιῷ Φαλήρω, ὁ Ζακύνθιος ἱστοριογράφος Λεωνίδας Χ. Ζώης. Μολονότι ἡ προβεβηκυῖα ἡλικία του καὶ ἡ γνωσθεῖσα ἐν τῷ μεταξὺ ἀσθενεία του εἶχον προετοιμάσει πάντας περὶ τοῦ μοιραίου, ἐν τούτοις τὸ τέλος του δὲν ἀνεμένετο, τοσούτω μᾶλλον καθ' ὅσον μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Δεκεμβρίου π.ἔ. εἰργάζετο, μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀκαταπονήτου ἐρευνητικότητος, εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατριδα του θέματα, μάλιστα τὴν θεώρησιν τῶν ἄρθρων τῆς παρασκευασθείσης β' ἐκδόσεως τοῦ Λεξικοῦ του καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν δοκιμίων τῆς ἐκτυπούμενης Ἱστορίας του. Ὁ θάνατός του κατελύπησε πάντας, ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν προσωπικῶς ἢ ἤλθον εἰς πνευματικὴν μετ' αὐτοῦ ἐπικοινωνίαν διὰ τῶν πολυαριθμῶν δημοσιευμάτων του¹.

Ὁ Λ. Χ. Ζώης ἐξ Ἡπείρου ἔλκων τὸ γένος ἐγεννήθη τῇ 4^ῃ Ἰανουαρίου 1865 ἐν Ζακύνθῳ, ἔνθα καὶ συνεπλήρωσε τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς. Ἐνεργόγραφη δὲ βραδύτερον εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὅπου ὅμως οἰκογενειακαὶ περιπέτεια δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τὴν παρακολούθησιν τῶν μαθημάτων πέραν τοῦ πρώτου ἔτους. Ἐπέστρεψε λοιπὸν εἰς τὴν Ζάκυνθον, πλήρη φυσικῶν καλλονῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων, ἔνθα καὶ ἤρχισε μόνος τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν παιδιόθεν ἐθεώρει ὡς τὴν εὐγενεστέραν ἀνθρωπίνην ἐνασχόλησιν.

Τὰ πρώτᾳ του ἔργα ἦσαν λογοτεχνικά. Ἐνωρίτατα ὅμως ἡ προστάτις τῆς Ἱστορίας Κλειῶ τὸν ἔσυρε πρὸς τὴν ἱστοριοδιφικὴν ἔρευναν, εἰς τὴν ὁποίαν ἄλλωστε καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ εἶχον ἤδη ἐν Ζακύνθῳ καταγίνει καὶ

¹ Ἰδ. τὸ ὑπ' ἀριθμ. 24, τῆς 22 Δεκεμβρίου 1956 (4σέλιδον) φύλλον τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένης ἑφημερίδος < Ἡχὴ τῆς Ζακύνθου >, ἔνθα ἀναδημοσιεύονται οἱ ἐκφωνηθέντες εἰς τὸν Λ. Χ. Ζώην ἐπικήδειοι καὶ ἐπιτάφιοι λόγοι καὶ βιβλιογραφοῦνται αἱ δημοσιευθεῖσαι περὶ αὐτοῦ νεκρολογίαι. Αὐτόθι καὶ φωτογραφία τοῦ ἐκλιπόντος ἱστοριοδίφου.

διακριθῆ: Π. Ἰω. Μερκάτης, Ἐρμ. Λούντζης, Π. Χιώτης, Ν. Κατραμῆς... Διότι ἡ Ζάκυνθος, παραλλήλως πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν, ἐκαλλιέργησε καὶ μακρὰν ἱστοριογραφικὴν παράδοσιν, μετὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν τῶν Ἀρχαίων καὶ τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν τῶν στοιχείων τοῦ παρελθόντος.

Τῷ 1899 ὁ Ζώης διορίσθη εἰς τὸ Ἀρχαιοφυλακεῖον Ζακύνθου, ὅπου ἐπὶ δεκαετίας εἰργάσθη, μετὰ πίστιν, ὑπομονὴν καὶ γνῶσιν, «πνευματικὸς μεταλλωρύχος», διὰ τὰ φέρη ἀπὸ τοῦ ληθαργικοῦ σκότους εἰς τῆς ἱστορίας τὸ φῶς κάθε ἱστορικὸν περιστατικόν. Καὶ οἱ ὑπνώτιοντες ἤχοι ἀντήχησαν καὶ πάλιν, ἀψευδεῖς μάρτυρες ἐνὸς λαμπροῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποκαλύπτεται, διὰ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Ζώη, εἰς ὅλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου, εἰς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὴν πολιτικὴν ζωὴν.

Σεμνὸς καὶ ἀπέριτος συνεχιστὴς τῆς πνευματικῆς παραδόσεως τῶν Ἰονίων, ὁ Ζώης, ἐκδίδει ἐν Ζακύνθῳ τὰς «Μούσας», τὸ μακροβιότερον μέχρι σήμερον ἑλληνικὸν περιοδικόν, τὸ ὁποῖον ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν ἔξεπροσώπησε τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ζακύνθου· ἀλλὰ καὶ δὲν παραλείπει οὗτος ἀπὸ τῆς ποιητικῆς ἐκείνης νήσου τὰ ἀποστέλλει μελέτας ἢ ἄρθρα καὶ εἰς διάφορα ἄλλα ἑλληνικὰ ἐπιστημονικὰ ἢ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ καὶ ἡμερήσια φύλλα, διὰ τῶν ὁποίων καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος τὴν ἰδιαιτέραν ἱστορίαν διαφωτίζει, ἢ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὴν Ζάκυνθον ἀκριβέστερον καθορίζει. Παρέχει τέλος, μετὰ τὴν γενναιοδωρίαν εὐπατρίδου, — ἀντιγράφων ὁ ἴδιος ἐκ τοῦ Ἀρχαιοφυλακεῖου ἢ προσφέρων ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ του ἀρχείου — πλούσια στοιχεῖα περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ζακύνθου εἰς τοὺς νεωτέρους ἐρευνητάς. Ὁ χαράσων τὰς γραμμάς αὐτὰς μετὰ συγκινήσεως ἀναλογίζεται τὴν παλαιότεραν συμβολὴν τοῦ Ζώη εἰς τὴν ἐργασίαν του περὶ τῶν Προσολωμικῶν Ἑπτανησίων Ποιητῶν, ἢ ἄλλα μικρότερα θέματα, καὶ τὴν τελευταίως γενομένην εὐγενῆ προσφορὰν ἰκανοῦ ἀριθμοῦ ἀνεκδότων λογοτεχνικῶν κειμένων καὶ ἐγγράφων ἀφορῶντων εἰς τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν διαφόρων ἑπτανησίων λογίων (ἀπὸ τοῦ Ἐρμ. Ληστάρχου μέχρι τοῦ Μαβίλη) καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν γενικώτερον τῆς Ζακύνθου κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα.

Ὁ Ζώης ὑπῆρξεν ἱστοριοδίφης καὶ μελετητῆς. Αἱ ἔρευναί του εἰς τὸ Ἀρχαιοφυλακεῖον, τὰς μονὰς καὶ ἐκκλησίας τῆς Ζακύνθου, ἢ τὰ οἰκογενειακὰ ἀρχεῖα τῶν εὐπατριδῶν τῆς νήσου ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν τὰ μελετήσῃ πλῆθος θεμάτων ἀφορῶντων εἰς τὴν πολιτικὴν, θρησκευτικὴν καὶ πνευματικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπτανήσου καὶ δὴ καὶ τῆς Ζακύνθου. Διότι αὐτὸς εἶναι ὁ κύριος τομεὺς τῶν ἐρευνῶν τοῦ Ζώη. Μετὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα ἠσχολήθη. Οὐχ ἦττον ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ μελέται αὐτοῦ περὶ τῶν μετὰ τὴν Ἄλωσιν δρασάντων Ἑλλήνων λογίων Ἐρμ. Ληστάρχου

καὶ Ἄλεξ. Νεροῦλη, ὧς καὶ αἱ ἔρευναὶ περὶ τῶν εἰς Ζάκυνθον πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χάνδακος (1669) καταφυγόντων Κρητῶν.

Ὁ γῶρος δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἀπαριθμήσω τὰς μονογραφίας, τὰς ἀνακρινώσεις ἢ τὰ ἄρθρα τοῦ Ζώη, ὅποια συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίως ἐκδοθεῖσαν¹ « Ἀναγραφὴν Δημοσιευμάτων » αὐτοῦ ὑπερβαίνουν τὰ ἑπτακόσια. Θεωρῶ σκόπιμον ὅμως νὰ ἀναφέρω ἰδιαιτέρως τὸ Λεξικὸν καὶ τὴν Ἱστορίαν του.

Τὸ πρῶτον ἐδημοσίευσεν ὡς παράρτημα τῶν « Μουσῶν » μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1898 καὶ 1916. Εἶναι δὲ μετὰ τῶν ἀναλόγων συνθέσεων τῶν Α. Πασπάτη, Α. Σακελλαρίου καὶ Ι. Βαλαβάνη, ἐκ τῶν πρώτων ἰδιωματικῶν λεξικῶν τῶν νεωτέρων χρόνων. Καταγράφονται δ' ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Ζώη λέξεις καὶ φράσεις, παροιμίαι καὶ αἰνίγματα, μετὰ τῆς σημασίας αὐτῶν, εἰλημμένοι ἐκ τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τῶν ἀπὸ Ἑνετοκρατίας καὶ ἐντεῦθεν ποικίλων γραπτῶν πηγῶν. Παρὰλλήλως ὅμως παρέχονται καὶ πληροφορίαι ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐθνολογικὴν σύστασιν τῆς Ζακύνθου, τὸ τοπωνυμικὸν αὐτῆς, τὴν λαογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου καὶ δίδονται σύντομοι ἀλλ' ἀπικριβωμένοι πληροφορίαι περὶ τῶν Ζακυνθίων, οἱ ὅποιοι διεκρίθησαν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ζωὴν ἢ τὰς τάξεις τοῦ πνεύματος.

Ἡ Ἱστορία τοῦ Ζώη — ἐκτυπούμενη ἤδη ἐν τῷ Ἐθνικῷ Τυπογραφείῳ — ἀποτελεῖ τὴν συγκρότησιν εἰς ἐνιαῖον σύνολον τῶν πολυετῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν καὶ μελετῶν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα. Ἐν αὐτῇ ἐξετάζονται κατὰ τρόπον συστηματικὸν ἢ πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ τῆς Ζακύνθου, τὸν ὅποιον ἐπιτυγχάνει οὕτω νὰ ἀναπαραστήσῃ ὁ Ζώης εἰς ὅλας τὰς στιγμὰς τῆς μακροαίωνος ἱστορίας του.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ὀγκῶδες συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Ζώη παρουσιάζεται ὡς πρὸς τὴν μέθοδον ἄνισον. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχει ἀποτελεῖ ὕλικὸν πολῦτιμον εἰς ἱστορικὰ στοιχεῖα καὶ δίδει ἀφορμὴν περαιτέρω ἐπεξεργασίας. Ἄλλωστε αἱ διάφοροι ἐργασίαι τοῦ Ζώη, μὲ τὰ δημοσιευόμενα ἕκαστοτε ἐν αὐτοῖς ἔγγραφα ἐκ τοῦ Ἀρχαιοφυλακείου Ζακύνθου, ἢ ἐκ βιβλίων διαφόρων ἐκκλησιῶν, ἐπέχουν ἤδη, μετὰ τὴν καταστραφὴν τῆς νήσου, θέσει πηγῶν².

¹ Ἰδ. « Νεοελληνικά ». Περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον προνοίᾳ καὶ ἐπιμελείᾳ Φαίδωνος Κ. Μπουμπουλίδου, τόμ. Α', Παράρτημα, Ἀθήναι 1951 (σχ. 8ον, σελ. XXVIII).

² Συλλογὴν τῶν δημοσιευθέντων ἔγγράφων (ἐκ τοῦ ἀρχαιοφυλακείου τῆς Ζακύνθου, ἢ ἐκ κωδίκων καὶ βιβλίων μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν τῆς νήσου) εἰς τὰς ἐργασίας τῶν Π. Χιώτου, Σπ. Δὲ Βιάζη καὶ Λ. Χ. Ζώη, ἔχω ἐτοιμὴν πρὸς ἔκδοσιν.

**Συμπλήρωμα « Ἀναγραφῆς δημοσιευμάτων » Δ. Χ. Ζώη
(1951 - 1957)**

- 1) « Ὁ Νεκρὸς τοῦ Μπαῖρον εἰς τὴν Ζάκυνθον », περ. « Ἑλληνικὴ Δημοσιογραφία », τόμ. Ζ', τεύχ. 77 (15 Ἀπριλίου 1951) σελ. 611.
- 2) « Ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ μας Σολωμοῦ » (ἐν ἀγνωστον χειρόγραφον), Αὐτόθι, τόμ. Η', τεύχ. 85 (15 Αὐγούστου 1951) σελ. 223 - 224 [Δημοσιεύεται καὶ φωτοτυπία τοῦ χγφ.].
- 3) « Ἐπιμνημόσυνος εἰς Σπυρίδωνα Δὲ Βιάζην » Ζάκυνθος 1952. Τύποις Φ. Κοντόγιωργα (Σχ. 16^{ον}, σελ. 16).
- 4) « Ἐνα παλαιὸν προικοσύμφωνον » [1672], περ. « Ἑπτανησιακὰ Φύλλα » ἀρ. 18 (Μάρτιος 1952), σελ. 308 - 311.
- 5) « Ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ », περ. « Ἑλληνικὴ Δημοσιογραφία », τόμ. Θ'. τεύχ. 118 (1 Ἰανουαρίου 1953), σελ. 56.
- 6) « Ἀναστάσιος Σ. Καραβίας, διδάσκαλος τοῦ γένους ». Ζάκυνθος 1954. (Σχ. 16^{ον}, σελ. 8).
- 7) « Τὸ Χρονικὸν Βαρβιάνη », ἐφ. « Ζακυνθινὰ Νέα », (Ζακ.), ἀρ. 10, 21 Μαρτίου 1954.
- 8) « Κρητικαὶ Σελίδες », περ. « Κρητικὰ Χρονικά », τόμ. Η' (1954), σελ. 72 - 75, 216 - 226.
- 9) « Ἱπποτικὰ τάγματα ἐν Ζακύνθῳ », ἐφ. « Ἐθνικὸς Κήρυξ », 14 Αὐγούστου 1955.
- 10) « Ναὸς καὶ Μονὴ ἐν Ζακύνθῳ, μετόχιον τῆς ἐν τῷ ἀγίῳ ὄρει τοῦ Σινᾶ Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης », περ. « Κρητικὰ Χρονικά », τόμ. Θ' (1955), σελ. 512 - 522.
- 11) « Διαθήκη ἀνέκδοτος τῆς Σιγούρας, ἀδελφῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου », ἐφ. « Ἠχὸ τῆς Ζακύνθου » (Ἀθ.), 17 Δεκεμβρίου 1955.
- 12) « Μεταμέλεια Καρμανιόλων καὶ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν », Αὐτόθι, 2 Ἰανουαρίου 1956.
- 13) « Ὁ Τάφος τοῦ Δ. Γουζέλη », Αὐτόθι 17 Ἰανουαρίου 1956.
- 14) « Παλιᾶς ἐκλογῆς εἰς τὴν Ζάκυνθον », Αὐτόθι, 2 Φεβρουαρίου 1956.
- 15) « Μιά παλαιὰ "Σύμβασις Μαθητείας" [1670] », Αὐτόθι, 16 Μαρτίου 1956.
- 16) « Μέμνων Μαρτζώκης », Αὐτόθι, 2 Ἀπριλίου 1956.
- 17) « Ὁ Ἅγιος Νικόλαος τοῦ Μώλον », Αὐτόθι, 16 Ἀπριλίου 1956.
- 18) « Δημοσιογραφία καὶ Δημοσιογράφος », Αὐτόθι, 2 Μαΐου 1956.
- 19) « Ὁ παλληκαρισμὸς », Αὐτόθι 18 Ἰουνίου 1956.
- 20) « Ὁ πρὸς τὰ θεῖα τῶν Ἐακυνθίων σεβασμὸς », Αὐτόθι, 3 Ἰουλίου 1956.

- 21) « *Ἐπιστολή Γριτζάνη πρὸς Χιώτην* » [1864], Αὐτόθι, 1 Αὐγούστου 1956.
- 22) « *Ὁ ἀφορεσμός* », Αὐτόθι, 3 Σεπτεμβρίου 1956.
- 23) « *Ἄλυκαὶ καὶ ἄλλας Ζακύνθου* », Αὐτόθι, 18 Ὀκτωβρίου 1956.
- 24) « *Τὸ Ἀρχαιοφυλακεῖον Ζακύνθου* », Αὐτόθι, 19 Νοεμβρίου 1956.
- 25) « *Ἀνέκδοτον Πατριαρχικὸν γράμμα* », περ. « *Ραδάμανθυς* » (Ἀθ.), τόμ. 41, ἀρ. 674 (Νοέμβριος 1956), σελ. 31 - 32.
- 26) « *Μονὴ Ἁγίας Λαύρας* », Αὐτόθι, τόμ. 41, ἀρ. 675 (Δεκέμβριος 1956), σελ. 38.
- 27) « *Ἡ Διαθήκη τοῦ Ἱερωνύμου Διάρχη: 1599* », περ. « *Ἑλληνικά* », τόμ. ΙΕ' (Τιμητικὸς Σωκρ. Β. Κουγέα), Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 54 - 64.

Ἰανουάριος 1957

ΦΑΙΔΩΝ Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ